

MILYEN A LAIKUSOK SZÁMÁRA IS ÉRTHETŐ NYELV? AZ INTRALINGVÁLIS FORDÍTÁSI EKVIVALENCIA FOKOZATAI

DOBOS CSILLA

1. Bevezetés

Az intralingvális fordítás magyarról magyarra történő fordítást jelent, amelynek alapvetően két típusát különböztetjük meg az eredeti szöveg és a célszöveg időbeli viszonya alapján. Diakrón intralingvális fordításról beszélünk, amikor régi korokban keletkezett magyar nyelvű írásokat fordítunk le későbbi századok nyelvére vagy a mai modern magyar nyelvre. Kiváló példa erre Lackfi János 2019-ben megjelent könyve,¹ amelyben a szerző „újragombolta” Móra Ferenc *Kincskereső kisködmön* című művét (1918), vagyis az ismert történetet mai nyelvre fordította úgy, hogy annak szövege a 21. század kisdíákjai számára érthető, értelmezhető és élvezhető legyen. A korábbi időkben született irodalmi (történelmi, vallási stb.) szövegek – az elmúlt évtizedekben egyre népszerűbbé váló – diakrón fordításai mellett, napjainkban gyakran olvashatunk szinkrón intralingvális fordításokat is. Ez utóbbi esetben az eredeti mű és a célszöveg keletkezése közötti időbeli távolság nem évszázadokban, hanem csak években, ritkábban évtizedekben mérhető. A szinkrón intralingvális fordítások célja részben megegyezik a diakrón intralingvális fordítás céljával, ami röviden így határozható meg: az eredeti szöveg célcsoportfüggő nyelven belüli átalakítása. Az intralingvális fordító mindkét esetben az eredeti szöveg befogadóbarát változatát készíti el, azonban diakrón intralingvális fordítás esetében az eltelt hosszú idő miatti helyesírási, morfoszintaktikai, lexikai, frazeológiai, szemantikai és pragmatikai akadályokat kell elhárítania az érthetőség felé vezető hermeneutikai úton, míg a szinkrón fordításokban a fordító a modern nyelv nyelvváltozatai, regiszterei közötti úton halad, jellemzően a bonyolulttól az egyszerűbb irányába. Példaként említhetjük Farkasné dr. Gönczi Rita *KÉK Összefoglalóját*², amelyben Kováts Laura Rozália *Belső tenger – Rozi igaz története* című könyvének intralingvális fordítását készítette el „könnyű nyelven”, más terminológiával: könnyen érthető regiszterben. Az *Összefoglaló* egyrészt a nyelv, a nyelvi kifejezésmód és a nyelvi eszközök egyszerűsítésének, másrészt az intralingvális fordítással történő kommunikációs akadálymentesítésnek a példája. Az irodalom mellett a szinkrón intralingvális fordítás tipikus alkalmazási területének tartjuk a szaknyelvi szövegek közérthető nyelvre történő fordítását, amelynek a jelentősége a modern civilizáció életében kulcsfontosságú a jogalkalmazás, az egészségügy, a pénzügyi kultúra, az informatika, a mező-

¹ LACKFI 2019

² GÖNCZI 2021, 151–187.

gazdaság, a környezetvédelem stb. területén egyaránt. A felsorolást hosszasan lehetne folytatni, hiszen a közérthető információ kincset ér a laikusok számára – a helyes táplálkozástól kezdve a költséghatékony fűtésen keresztül a betegségek megelőzéséig – minden, az életüket közvetve vagy közvetlenül érintő területen.

Az alábbiakban a szaknyelvről, nevezetesen az orvostudomány és az egészségügy egyes területeit szabályozó jogi szaknyelvről történő szinkrón intralingvális fordítással foglalkozom és az alábbi kérdésekre keresek választ:

- Mit jelentenek a valóságban a jogszabályok szövegében szereplő „érthető módon”, „közérthető módon”, illetve „laikus személy számára is érthető” kifejezések?
- Milyen nyelvre, pontosabban nyelvváltozatra, regiszterre kell lefordítani az orvostudományi szaknyelven megfogalmazott információt, hogy az a laikus személy számára is érthető legyen?
- Létezik úgynevezett laikus nyelvváltozat, más terminológiával: laikus regiszter?

A gondolatmenet kiindulópontja és egyben az elemzések korpusza két jogi dokumentum. Az első az egészségügyi törvény (1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről³), amely egyértelműen szabályozza az egészségügyi környezetben folyó magyar nyelvű kommunikációt⁴, azonban az érthetőségre vonatkozóan nem elég konkrét. A második dokumentum az Európai Parlament és a Tanács (ma is érvényben lévő) 536/2014/EU rendelete (2014. április 16.), amely több paragrafusban utal arra, hogy a vizsgálatokba bevont laikusokkal és a vizsgálatokat támogató szponzorokkal milyen nyelven, pontosabban nyelvváltozatban kell kommunikációt folytatni és információkat megosztani.

2. Az érthetőségre vonatkozó meghatározások az egészségügyi törvényben

Az 1997. évi egészségügyi törvény az alábbi paragrafusokban (II. Fejezet: A betegek jogai és kötelezettségei; 2. Cím: A betegek jogai és kötelezettségei) rendelkezik az információ érthetőségéről:

13. § (8) A betegnek joga van arra, hogy számára érthető módon kapjon tájékoztatást, figyelemmel életkorára, iskolázottságára, ismereteire, lelkiállapotára, e tekintetben megfogalmazott kívánságára, valamint arra, hogy a tájékoztatáshoz szükség esetén és lehetőség szerint tolmácsot vagy jelnyelvi tolmácsot biztosítsanak.

Tehát a tájékoztatást úgy kell megvalósítani, hogy egyrészt az a beteg számára érthető legyen, másrészt az érthető módon történő tájékoztatás során figyelembe kell venni az alábbi szociopragmatikai tényezőket: a beteg életkora, iskolázottsága,

³ Internet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (letöltés: 2024. 09. 12.).

⁴ II. Fejezet: A betegek jogai és kötelezettségei, 8. § (2): „[...] Az orvosválasztás jogának gyakorlása során a betegnek joga van az ellátását végző olyan orvos megválasztásához, akivel az állapotának, illetve az egészségügyi szolgáltatás jellegének megfelelő, magyar nyelven történő kapcsolattartásra képes.” Internet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (letöltés: 2024. 09. 12.).

ismeretei, lelkiállapota és a beteg tájékoztatásra vonatkozó kívánsága. Az érthetőség szempontjából rendkívül fontos a szociopragmatikai tényezők felsorolása, hiszen ezen tényezők többsége (amennyiben van erre elegendő idő) viszonylag könnyen meghatározható. Ugyanakkor mindez azt is jelenti, hogy a beteg számára érthető módon kapott tájékoztatás eltérő lehet a különböző szociopragmatikai hátterű személyek esetében. Vagyis azonos diagnózis és terápia esetében is eltérő módon kell tájékoztatni az egyes betegeket például attól függően, hogy egyetemi diplomája van, vagy nyolc általánost végzett, egészen fiatal vagy már nagyon idős stb. A jogszabály ezt az alábbiak szerint deklarálja:

13. § (1) A beteg jogosult *a számára egyéniesített formában* megadott teljes körű tájékoztatásra.

Cselekvőképtelenség vagy korlátozott cselekvőképesség esetében a jogszabály egy újabb tényezőt említ a figyelembe veendő körülmények között: ez pedig a beteg pszichés állapota.

13. § (5) A cselekvőképtelen, a korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében bármely ügycsoport tekintetében részlegesen korlátozott betegnek is joga van *a korának és pszichés állapotának megfelelő tájékoztatáshoz*.

A jogszabály a 15. § (3) bekezdésében további fontos pragmatikai tényezőket is felsorol:

15. § (3) A betegnek joga van arra, hogy a kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben részt vegyen. Az e törvényben foglalt kivételektől eltekintve bármely egészségügyi beavatkozás elvégzésének feltétele, hogy ahhoz a beteg *megettévesztéstől, fenyegetéstől és kényszerítől mentes, megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését* (a továbbiakban: beleegyezését) adja.

A jogszabályokat és elsődlegesen a dőlt betűvel kiemelt részeket összevetve érzékelhető, hogy a törvényalkotó gondosan járt el, számos releváns tényezőt figyelembe vett a tájékoztatás körülményeinek a definiálásakor. *Az érthető és az érthető módon* jogi kifejezések tartalma azonban továbbra is többértelmű, és nem köthető a nyelv egyik változatához vagy regiszteréhez sem. Mindez a jogi fogalmak egy részének határozatlanságával függ össze.⁵ A jogi nyelv határozatlansága és a jog nyelvi határozatlansága az alábbiakra vezethető vissza: A jognak – társadalmi szabályozó funkciójából adódóan – fel kell oldania azokat az ellentmondásokat, amelyek a rendkívül bonyolult és szerteágazó társadalmi viszonyok szabályozására alkalmas jogszabályok általánosságát és az egyedi esetek konkrétságát között feszül. Nem lehet minden egyes beteget abszolút egyéniesített formában tájékoztatni, bár az egyedi eseteknél célszerű erre törekedni. A jogszabály általánosan fogalmaz: a beteg számára érthető módon.

⁵ SZABÓ 2006, 134–138.

A jogi szabályozás területén nem egyedi esetről van szó az egészségügyi törvény vonatkozásában. Számos olyan jogi fogalom létezik, amely nem objektívizálható, például nem definiálható mennyiségi mutatókkal. Az alábbiakban erre látunk néhány példát a büntetőjog területéről: a veszélyesség csekély foka, kifogástalan magatartás, megromlott egészségi állapot, enyhe büntetés, a gondatlanság enyhébb foka, a bűnösség kisebb foka, súlyosabb jogkövetkezmény, jelentős mennyiségű termék, eshetőleges szándék, tudatos gondatlanság, elvárható figyelem, könnyelmű bizakodás, kellő gondosság, a vádlott beszámítási képességének enyhe fokú korlátozottsága, elkövetéskor enyhe fokban korlátozó szellemi hanyatlás stb. Az elvárható figyelem, az enyhe büntetés vagy a könnyelmű bizakodás éppúgy határozatlan szemantikájú kifejezések, mint ahogyan az *érthető* és az *érthető módon*. Érdemes utalnunk arra is, hogy vannak olyan határozatlan jelentéstartalmú jogi fogalmak, amelyeknek a jelentése a jogászok számára sem egyértelmű. Ilyen például az időről időre nagy vitát kiváltó *jogos önvédelem* kifejezés, valamint ezzel összefüggésben a *menthető felindulás* és a *védelem szükséges mértéke*.

A fentiekre való tekintettel ezért kiemelten fontosnak tartom a kérdésés lehetőségének jogszabály általi biztosítását.

13. § (3) A betegnek joga van a *tájékoztatás során és azt követően további kérdésre*.

Az 1997. évi egészségügyi törvényben az *érthető* és az *érthető módon* kifejezések mellett a tájékoztatással kapcsolatban előfordulnak a *megfelelő* és a *közérthető* szavak is.

5. § (3) Mindenkinek a) joga van olyan ismeretek megszerzéséhez, amelyek lehetővé teszik számára az egészsége védelmével és fejlesztésével kapcsolatos lehetőségek megismerését, valamint *megfelelő tájékoztatáson* alapuló döntését az egészséggel kapcsolatos kérdésekben.⁶

82. § (4) A célzott szűrővizsgálaton való részvételre a szűrés céljának, idejének és helyének pontos megjelölésével, *közérthető* és mindenki számára hozzáférhető módon kell felhívni az érintett csoportok figyelmét.⁷

3. Az Európai Parlament és a Tanács 536/2014/EU rendeletének megállapításai az érthetőséggel kapcsolatban

A rendelet az EUR-Lex honlapon 24 nyelven olvasható, illetve megtalálható az Európai Unió Hivatalos Lapjában.⁸ A rendeletet 2022. április 22-én módosították, azonban a kiegészítések nem érintik az érthetőséggel kapcsolatos kérdéseket.⁹

⁶ II. Fejezet: A betegek jogai és kötelezettségei; 1. Cím: Az egyén szerepe. Internet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (letöltés: 2024. 09. 12.).

⁷ IV. Fejezet: Az egészségügyi ellátások rendszere; 2. Cím: A megelőző ellátások. Internet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (letöltés: 2024. 09. 12.).

⁸ Internet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:L:2014:158:TOC> (letöltés: 2024. 09. 12.).

A dokumentumban az *érthető* szó a leggyakrabban egy olyan összefoglalóval kapcsolatban szerepel, amely a klinikai vizsgálatok eredményeiről szól. A rendelet azt is meghatározza, hogy az érthetőség jogi kritériuma egy laikus személyre vonatkozik: „egy laikus személy számára is érthető összefoglaló”. A rendelet azonban arra nem tér ki, hogy ez mit jelent a valóságban. Feltételezhető azonban, hogy egy olyan összefoglalót, amely nem terminusokkal és idegen szavakkal teletűzdelt, összetett mondatokat tartalmazó szaknyelven, hanem egyszerű nyelven vagy köznyelven készült. Az első táblázatban három nyelven állítottam párhuzamba a rendeletnek azokat a pontjait, amelyek a ’laikus számára érthető’ kifejezést tartalmazzák valamilyen formában (pl.: understandable to a layperson, egy laikus személy számára is érthető, für einen Laien verständlichen).

1. táblázat

A rendelet érthetőséggel foglalkozó pontjai három nyelven

REGULATIONS REGULATION (EU) No 536/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 April 2014 on clinical trials on medicinal products for human use, and repealing Directive 2001/20/EC ¹⁰	AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 536/2014/EU RENDELETE (2014. április 16.) az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek klinikai vizsgáatairól és a 2001/20/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről ¹¹	VERORDNUNGEN VERORDNUNG (EU) Nr. 536/2014 DES EUROPÄISCHEN PARLAMENTS UND DES RATES vom 16. April 2014 über klinische Prüfungen mit Humanarzneimitteln und zur Aufhebung der Richtlinie 2001/20/EG ¹²
(39) The sponsor should submit a summary of the results of the clinical trial together with a <i>summary that is understandable to a layperson</i> , and the clinical study report, where applicable, within the defined timelines.	(39) A megbízónak a meghatározott határidőn belül be kell nyújtania a klinikai vizsgálat eredményeinek összefoglalóját, <i>egy laikus személy számára is érthető összefoglalót</i> és adott esetben a klinikai vizsgálati jelentést.	(39) Der Sponsor sollte eine Zusammenfassung der Ergebnisse der klinischen Prüfung zusammen mit einer <i>für einen Laien verständlichen Zusammenfassung</i> sowie gegebenenfalls den Bericht über die klinische Prüfung innerhalb der festgesetzten Fristen übermitteln.

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/641 rendelete (2022. április 12.) az 536/2014/EU rendeletnek az Észak-Írország tekintetében az Egyesült Királyságban, valamint Cipruson, Írországban és Máltán elérhetővé tett vizsgálati gyógyszerekre vonatkozó kötelezettségektől való eltérés tekintetében történő módosításáról. Internet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R0641> (letöltés: 2024. 09. 12.).

¹⁰ Internet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0536> (letöltés: 2024. 09. 12.).

¹¹ Internet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0536> (letöltés: 2024. 09. 12.).

¹² Internet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0536> (letöltés: 2024. 09. 12.).

<p>Article 29 6. The subject shall be informed that the summary of the results of the clinical trial and <i>a summary presented in terms understandable to a layperson</i> will be made available in the EU database, referred to in Article 81 (the 'EU database'), pursuant to Article 37(4), irrespective of the outcome of the clinical trial, and, to the extent possible, when the summaries become available.</p>	<p>29. cikk 6) A vizsgálati alanyt tájékoztatni kell arról, hogy a 37. cikk (4) bekezdésében foglaltaknak megfelelően a klinikai vizsgálat eredményétől függetlenül a 81. cikkben említett EU-s adatbázisban (EU-s adatbázis) a lehetséges mértékben hozzáférhetővé teszik a klinikai vizsgálat eredményeinek összefoglalóját, valamint <i>egy laikus személy számára is érthető formában megfogalmazott összefoglalót</i>, amint azok hozzáférhetővé válnak.</p>	<p>Artikel 29 (6) Der Prüfungsteilnehmer wird darüber informiert, dass die Zusammenfassung der Ergebnisse der klinischen Prüfung und <i>eine Zusammenfassung, die in einer für Laien verständlichen Sprache formuliert ist</i>, unabhängig vom Ergebnis der klinischen Prüfung in der in Artikel 81 genannten EU-Datenbank („EU-Datenbank“) gemäß Artikel 37 Absatz 4 bereitgestellt werden, sowie – soweit möglich – wann dies geschehen wird.</p>
<p>Article 37 4. It shall be accompanied by <i>a summary written in a manner that is understandable to laypersons</i>.</p>	<p>37. cikk (4) A dokumentumhoz mellékel <i>egy laikus személy számára is érthetően megfogalmazott összefoglalót</i>.</p>	<p>Artikel 37 (4) Dieser ist <i>eine Zusammenfassung</i> angefügt, die in einer für Laien verständlichen Weise formuliert ist.</p>

Inkább fordítástechnikai, mint jogi szempontból releváns a rendelet V. számú melléklete, amelynek címét és első mondatát a 2. táblázat tartalmazza. Az angol és a német szövegváltozatban nem szerepel az *érthető* szó, csak arra történik utalás, hogy az összefoglaló laikusok számára készül (*for laypersons, für Laien*). A magyar nyelvű szöveg lexikai betoldást tartalmaz (*laikus személy számára is érthető*), amely feltételezhetően nem kizárólag szemantikai, hanem mondatszerkesztési és stilisztikai okokra vezethető vissza. A magyar nyelvben is elképzelhető ugyanis a kevésbé explicit megoldás: A klinikai vizsgálati eredmények laikusok számára készült összefoglalójának a tartalma; A klinikai vizsgálati eredmények összefoglalójának tartalma laikusok számára.

2. táblázat

A rendelet V. melléklete angol, magyar és német nyelven

<p>ANNEX V Content of the summary of the results of the clinical trial <i>for laypersons</i></p>	<p>V. MELLÉKLET A klinikai vizsgálati eredmények <i>laikus személy számára is érthető</i> összefoglalójának tartalma</p>	<p>ANHANG V Inhalt der Zusammenfassung der Ergebnisse der klinischen Prüfung <i>für Laien</i></p>
<p>ANNEX V The summary of the results of the clinical trial <i>for laypersons</i> shall contain information on the following elements:</p>	<p>V. MELLÉKLET A klinikai vizsgálatok eredményeinek <i>laikus számára is érthető</i> összefoglalójában a következőkre vonatkozó információknak kell szerepelniük:</p>	<p>ANHANG V Die Zusammenfassung der Ergebnisse der klinischen Prüfung <i>für Laien</i> enthält Informationen zu folgenden Aspekten:</p>

A rendelet a tájékoztatáson alapuló beleegyező nyilatkozat megszerzése érdekében nyújtott tájékoztatással kapcsolatban a 29. cikk (2) b) pontban egy felsorolással pontosítja az érthetőség kritériumait. A 29. cikk (2) a) pont olyan tartalmi kérdésekre vonatkozik, mint például a klinikai vizsgálat jellege, célkitűzése, kihatásai, kockázatai és az okozott kellemetlenségek, továbbá a klinikai vizsgálat elvégzésének körülményei, lehetséges kezelési módok stb. A b) pont határozza meg, hogy a felsorolt fontos információkról szóló tájékoztatást milyen nyelvi formában kell nyújtani a vizsgálati alany részére (ld. 3. táblázat).

3. táblázat

A tájékoztatáson alapuló beleegyező nyilatkozat előtti tájékoztatás nyelvi jellemzői

Article 29 2. (b) be kept comprehensive, concise, clear, relevant, and understandable to a layperson;	29. cikk (2) b) átfogó, tömör, egyértelmű, releváns, és laikus személy számára is érthető;	Artikel 29 (2) b) umfassend, knapp, klar, zweckdienlich und für Laien verständlich sein;
---	--	--

Tartalmi és nyelvhasználati szempontból egyaránt fontos tényezők (átfogó, tömör, egyértelmű, releváns) kerülnek felsorolásra, azonban ahhoz, hogy egy szöveg, nevezetesen a tájékoztatás szövege egyszerre legyen átfogó és tömör, a tájékoztatást nyújtó személynek kiváló kommunikációs és intralingvális fordítási ismeretekkel kell rendelkeznie.

Cselekvőképtelen vizsgálati alany esetén a rendelet tovább pontosítja a tájékoztatás módját: a tájékoztatást olyan formában kell megadni az érintettnek, hogy az megfeleljen az ő értelmi képességeinek.

4. táblázat

A tájékoztatáson alapuló beleegyező nyilatkozat megtétele előtti tájékoztatás jellemzői cselekvőképtelen vizsgálati alany esetében

Article 31 1. (b) the incapacitated subjects have received the information referred to in Article 29 (2) in a way that is adequate in view of their capacity to understand it;	31. cikk (1) b) a cselekvőképtelen vizsgálati alany <i>helyzetéhez mérten érthető módon</i> megkapta a 29. cikk (2) bekezdésében említett tájékoztatást;	Artikel 31 (1) b) der nicht einwilligungsfähige Prüfungsteilnehmer hat die Informationen gemäß Artikel 29 Absatz 2 <i>in einer Form erhalten, die seiner Fähigkeit, diese zu begreifen, angemessen ist;</i>
--	--	---

A rendelet nemcsak a laikusokkal, hanem a klinikusokkal és a vizsgáló személyekkel kapcsolatban is megfogalmaz érthetőséggel kapcsolatos követelményeket. Ennek értelmében az információkat tömör, egyszerű, objektív, kiegyensúlyozott és nem reklámszerű formában kell bemutatni.

5. táblázat

A klinikusokra és a vizsgáló személyekre vonatkozó érthetőségi követelmény

<p>Annex I E 27. The information in the IB shall be presented in a concise, simple, objective, balanced and non-promotional form that enables a clinician or investigator to understand it and make an unbiased risk-benefit assessment of the appropriateness of the proposed clinical trial.</p>	<p>I. Melléklet E. 27. Az IB a benne szereplő információkat <i>tömör, egyszerű, objektív, kiegyensúlyozott és nem promóciós jellegű formában</i> mutatja be, amely lehetővé teszi a klinikus vagy a vizsgáló számára azok megértését és a javasolt klinikai vizsgálat helyességének kockázat/haszon szempontjából való pártatlan értékelését.</p>	<p>Anhang I E. (27) Die Angaben in der Prüferinformation werden in prägnanter, einfacher, objektiver, ausgewogener Form und frei von Werbung dargestellt, sodass ein Kliniker oder Prüfer sie verstehen und eine unvoreingenommene NutzenRisiko-Bewertung bezüglich der Angemessenheit der vorgeschlagenen klinischen Prüfung vornehmen kann.</p>
--	---	---

4. A jogszabályban és a rendeletben megfogalmazott érthetőségre vonatkozó előírások lehetséges nyelvi realizációi

A nyelvi kifejezési mód egyszerűsítése és a közérthetőség kapcsán a szakirodalom gyakran hivatkozik Silvia Hansen-Schirra és Christiane Maaß ábrájára,¹³ amelyben a szerzők a különböző nyelvváltozatok tükrében a nyelvi kifejezés komplexitásának növekedését ábrázolják az érthetőség függvényében. Két utóbbi tényező között fordított az arányosság: rendszerint minél komplexebb a nyelvi kifejezés formája, annál kevésbé érthető a szöveg.

<p>A nyelvi kifejezés összetettségének növekedése</p> 			
<p>Az érthetőség növekedése</p> 			
<p>Nyelvváltozatok (regiszterek)</p>			
<p>Könnyű nyelv Easy Language Leichte Sprache</p>	<p>Egyszerű nyelv Plain Language Einfache Sprache</p>	<p>Köznyelv Standard Language Standardsprache</p>	<p>Szaknyelv Language for Spacial Purposes Fachsprache</p>

1. ábra

A nyelvi kifejezés egyszerűsítése a nyelvváltozatok kontinuumán végighaladva (saját szerkesztésű ábra HANSEN-SCHIRRA–MAAß 2020 alapján)

¹³ HANSEN-SCHIRRA–MAAß 2020, 18.

Silvia Hansen-Schirra és Christiane Maaß ábrája számos terminológiai és definíciós kérdést vet fel, kiemelten az egyszerű nyelv vonatkozásában. Ezen terminológiai és definíciós kérdések tárgyalása túlfeszíti jelen írás kereteit, így itt csak egy-egy magyar szakirodalmi forrásra hivatkozom.¹⁴ Az ábra azonban segít elhelyezni a nyelvváltozatok kontinuumán az egészségügyi törvényben és az 536/2014/EU rendeletben szereplő, érthetőségre vonatkozó jogi definíciókat egyesítő nyelvváltozatot, vagyis a laikusok számára is érthető regisztert, más, rövidebb és egyszerűbb terminológiával: a laikus regisztert.

A laikus regiszter olyan nyelvváltozat, amelyet akkor használunk, ha szaknyelvi szövegeket intralingvális fordítással alakítunk át a laikusok számára egyszerűbb, könnyebben értelmezhető, befogadóbarát regiszterbe. A laikus regiszter egyrészt a köznyelv, másrészt az egyszerű nyelv ismérveivel rendelkezik. Ez látható a 2. ábrán.

2. ábra

A laikus regiszter helye a nyelvváltozatok kontinuumán

Az egyszerű nyelv és a köznyelv jellemzőinek előfordulási aránya a laikus regiszterben eltérő lehet. Az arányok vizsgálata három nézőpontból lehetséges: a célcsoport (felhasználó, befogadó), az intralingvális fordítás és a szövegek szempontjából.

A vizsgált dokumentumokban a 'beteg' (1997. évi egészségügyi törvény), illetve a 'klinikai vizsgálatokban részt vevő laikus' (536/2014/EU rendelet) a befogadó. Beteg mint olyan és laikus mint olyan a valóságban nem létezik, tehát – a jogi terminusok határozatlanságához hasonlóan – itt is az általános jogszabályi, illetve rendeleti definíciókat kell vonatkoztatni az egyedi esetre, a konkrét személyre, betegre, illetve laikusra. Az általánosnak az egyedire való vonatkoztatása bizonyos korlátok között valósítható meg, de az érintett személy életkorának, ismereteinek, tudásának, iskolázottságának, világlátásának, nemének, vallásának stb. figyelembevétele a sikeres tájékoztatás elengedhetetlen feltétele.

¹⁴ GÖNCZI 2018, 2021; HORVÁTH-LADÁNYI 2021; KURTÁN 2003; DOBOS 2010.

Az interlingválishez hasonlóan, az intralingvális fordításban is az eredeti szövegnek számos célszövegvariánsa lehet. Előbbire kiváló példa az Igor-ének fordítása, amelynek több mint száz intralingvális fordítása található meg egy elektronikus, párhuzamos szövegelemzésre alkalmas adatbázisban.¹⁵ Szakszövegek esetében nem készül ilyen nagyszámú célszövegváltozat, azonban elvileg létre lehetne hozni egy adott eredeti szöveg számos célszövegváltozatát. Ezeket a változatokat – többek között – az eredeti szövegtől való eltérő tartalmi és formai távolság jellemzi, vagyis az eredeti szöveg és a célszövegek között eltérő az intralingvális fordítási ekvivalencia.¹⁶ Vannak olyan esetek, amikor csak stilisztikai vagy nyelvhelyességi szempontból különböznek egymástól a célszövegvariánsok, és az eltérések minimális mértékűek. Vannak azonban olyan intralingvális fordítások, amikor az eltérések az ekvivalencia minden szintjét és formáját érintik, kivéve a referenciális egyenértékűséget, hiszen a célszövegnek is arról kell szólnia, mint az eredetinek. A laikusok számára – intralingvális fordítással – készült célszövegváltozat a laikus regiszteren belül bármely ponton elhelyezkedhet a nyelvváltozatok kontinuumán.

Minél közelebb helyezkedik el a célszöveg a könnyű nyelv és az egyszerű nyelv közötti határvonalhoz, annál egyszerűbb a szöveg megértése. És minél közelebb van egy adott célszövegváltozat a köznyelv és szaknyelv közötti határhoz, annál komplexebb, annál több kognitív befogadói erőfeszítést igénylő szövegről van szó.

5. A laikusok számára készült összefoglalók jó gyakorlata

A szakirodalomban napjainkban még nem találjuk meg a laikus regiszter átfogó leírását, ellentétben például a könnyű nyelv és a szaknyelv ismérveinek számos publikációban megjelent bemutatásával. Az Európai Parlament és a Tanács 536/2014/EU rendeletével kapcsolatban azonban megjelent egy útmutató, amely a laikusok számára készült összefoglalók jó gyakorlatát tartalmazza *Good Lay Summary Practice* (GLSP) címmel.¹⁷ A kiadvány ajánlásokat fogalmaz meg azokra a követelményekre vonatkozóan, amelyek meghatározzák, hogyan kell elkészíteni a klinikai vizsgálatok eredményeinek laikus nyelven történő összefoglalóit. A GLSP két részből áll, az első részben egy rövid útmutatót találunk (6–15. oldal), míg a második rész (16–83. oldal) tartalmazza a részletes leírásokat. A részletes útmutató azt tükrözi, hogy a kiadvány szinonimáknak tekinti az egyszerű nyelvet és a laikus nyelvet.

A GLSP meghatározza a jó, vagyis a laikusok számára is érthető összefoglaló (Lay Summary, LS) megírásához szükséges ismereteket és kompetenciákat. Ezek a következők:

¹⁵ «Слово о полку Игореве»: Параллельный корпус переводов. Электронный инструмент сравнительного изучения текстов. Internet: <http://nevmenandr.net/slovo/> (letöltés: 2024. 09. 12.).

¹⁶ DOBOS 2023, 200–213.

¹⁷ Internet: https://health.ec.europa.eu/document/download/8a42b8f5-4ec3-4667-969c-3dd89ea8b270_en?filename=glsp_en.pdf (letöltés: 2024. 09. 12.).

- Tudományos és szakmai ismeretek,
- A referencia- és forrásdokumentumok ismerete,
- A klinikai vizsgálatban részt vevők jellemzőinek ismerete,
- A klinikai kutatás módszertanának ismerete,
- Terminológiai ismeretek,
- Statisztikai ismeretek,
- Laikus nyelvi kommunikációs kompetencia,
- Minőségellenőrzési ismeretek,
- Jogi ismeretek,
- Vizuális és tervezési készségek,
- A felek érdekérvényesítésének integrálásához szükséges készségek,
- Csoportban való munkára való képesség,
- A laikus kommunikáció iránti elkötelezettség.¹⁸

Ezek a kompetenciák a rövid útmutatóban kerültek felsorolásra, a kiadvány második részében további követelményeket találunk.

Szintén az első rész foglalja össze röviden azokat a legfontosabb elveket és szabályokat, amelyek a jó LS-t, vagyis a laikusok számára is érthető összefoglalót jellemzik. Ezek a következők:

- Használjon rövid szavakat, mondatokat és bekezdéseket.
- Használjon inkább aktív, mint passzív szerkezeteket.
- Ne használjon terminusokat vagy tudományos nyelvezetet.
- Az orvosi szakkifejezéseket zárójelben tüntesse fel.
- Használjon semleges, nem reklámcélú nyelvezetet.
- Ne használjon statisztikai kifejezéseket.
- Számozza az egyes részeket.
- Használja következetesen a szavakat és kifejezéseket.
- Legyen tisztelettudó a nyelvhasználatban és figyeljen a kulturális érzékenységre.
- Ne használjon latin kifejezéseket.¹⁹

Az alapelvek felsorolása előtt a kiadvány felhívja a figyelmet arra, hogy a klinikai vizsgálatok eredményeiről szóló szaknyelvi információkat le kell fordítani a laikusok és alacsony vagy átlagos egészségügyi ismeretekkel rendelkező emberek nyelvére, ami nagy kihívást jelent a fordító számára.

¹⁸ Good Lay Summary Practice, 11–12. Internet: https://health.ec.europa.eu/document/download/8a42b8f5-4ec3-4667-969c-3dd89ea8b270_en?filename=glsp_en.pdf (letöltés: 2024. 09. 12.).

¹⁹ Good Lay Summary Practice, 12. Internet: https://health.ec.europa.eu/document/download/8a42b8f5-4ec3-4667-969c-3dd89ea8b270_en?filename=glsp_en.pdf (letöltés: 2024. 09. 12.).

6. Összegzés és kitekintés

A fentiekben javaslatot tettem a *laikus regiszter* terminus bevezetésére az intralingvális fordítástudomány területén, valamint a terminus definíciójára és a nyelvváltozatok kontinuumán történő elhelyezésére. Az *intralingvális fordítási ekvivalencia* terminus és annak fokozatai pedig arra utalnak, hogy a célszövegvariánsok egy skála mellett helyezhetők el annak alapján, hogy az egyenértékűség milyen mértékben valósul meg, és ennek megfelelően a célszövegek az egyszerű nyelv elemeit vagy a köznyelv jellemzőit tartalmazzák nagyobb arányban. Előfordulhat az is, hogy a célszövegváltozatok a könnyű nyelvhez vagy éppen ellenkezőleg a szaknyelvhez állnak közelebb tartalmi és formai szempontok szerint. Ennek oka a laikusok heterogenitásában rejlik.

A *Good Lay Summary Practice* kiadványban található alapelvek és megállapítások, melyek közül csak dióhéjban idéztem az 5. fejezetben néhány gondolatot, könnyen adaptálhatók a magyar nyelvre is, megteremtve ezzel a laikus regiszter első átfogó leírását. Ez azonban egy következő cikk témája.

Bibliográfia

DOBOS 2010

Szaknyelvi kommunikáció. Szerk. DOBOS Csilla. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010.

DOBOS 2023

DOBOS Csilla: Az edukációs kommunikáció közérthetősége és az intralingvális fordítás ekvivalencia szintjei. *Szellem és tudomány* 2–3. 2023, 200–213.

FARKASNÉ GÖNCZI 2018

FARKASNÉ GÖNCZI Rita: A könnyen érthető kommunikáció fogalma és szabályrendszere nemzetközi és hazai példák, illetve magyar tapasztalati szakértők javaslatai alapján. *Gyógypedagógiai Szemle* 46/1. 2018, 64–76.

FARKASNÉ GÖNCZI 2021

FARKASNÉ GÖNCZI Rita: Könnyen érthető kommunikáció fogalma, nyelvi szintjei és alkalmazhatósága a látássérülés kontextusában. In: *Dimenzióváltások a látássérült személyek pedagógiája és rehabilitációja mátrixában*. Nemzetközi konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar szervezésében. Szerk. FARKASNÉ GÖNCZI Rita. Budapest, ELTE BGGYK, 2021.

FARKASNÉ GÖNCZI 2021

FARKASNÉ dr. GÖNCZI Rita: Kék összefoglaló. In: KOVÁTS Laura Rozália: *Belső tenger – Rozi igaz története*. Partvonal Kiadó, Budapest, 2021, 151–187.

HANSEN-SCHIRRA–MAAß 2020, 18.

Silvia HANSEN-SCHIRRA–Christiane MAAß: Easy Language, Plain Language, Easy Language Plus: Perspectives on Comprehensibility and Stigmatisation. In: *Easy Language Research: Text and User Perspectives*. Ed. Silvia HANSEN-SCHIRRA–Christiane MAAß. Berlin, Frank & Timme, 2020. (Easy – Plain – Accessible, 2.)

HORVÁTH–LADÁNYI 2021

HORVÁTH Péter László–LADÁNYI Lili: *Válogatás a könnyen érthető nyelv nemzetközi szakirodalmából*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, 2021.

KURTÁN 2003

KURTÁN Zsuzsa: *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.

LACKFI 2019

LACKFI János: *Kincskereső kisködmön – Móra Ferenc regénye újragombolva*. Budapest, Naphegy Kiadó, 2019.

SZABÓ 2006

SZABÓ Miklós: A jogi nyelv határozatlansága – a jog nyelvi határozatlansága. In: *A világ nyelvei és a nyelvek világa*. Szerk. KLAUDY Kinga–DOBOS Csilla. Miskolc, MANYE – Miskolci Egyetem, 2006.

ABSTRACT

*What is the language understandable to lay people?
Degrees of intralingual translation equivalence*

In this article, I deal with the issue of intralingual translation from a technical language, namely the legal language governing the fields of medicine and health, and seek answers to the following questions: (1) What is the real meaning of the terms “in an understandable way”, “in a way that is comprehensible to the lay person” and “in a way that is understandable to the lay person” in the text of the legislation? (2) In what language, or more precisely in what language variant or register, must information in medical jargon be translated in order to be understood by the lay person?

The starting point for this reflection and the corpus of analysis are two legal documents. The first is the Health Act (Act CLIV of 1997 on Health Care), which clearly regulates communication in Hungarian in the health care environment. The second document is Regulation (EU) No 536/2014 of the European Parliament and of the Council (16 April 2014), which refers in several paragraphs to the language variant, in which communication and information must be conducted with lay persons involved in trials.